

הכנס המדעי ה-17
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ו

מדעי הרוח

יו"ר: הדס הירש

כוחו של סיפור וסיפורו של הקורס "סיפור בורא עולם"

**The power of a story and the story of the course titled
"A Story Creates the World"**

בהרצאתי אשתף בהיבטים מעשיים ותאורטיים של תכנית למידה משמעותית שפיתחתי, תוצר של בחינה עצמית של קורס אותו לימדתי בפני קהלי יעד שונים במהלך השנים האחרונות. במרכז ההרצאה יעמוד הקורס "סיפור בורא עולם", קורס אשר התהווה בהדרגה, והתגלגל מתוך התנסות פעילה בכיתה והיענות לצרכים שהתעוררו בקרב התלמידים, מקורס עיוני בעיקרו, שמטרתו הייתה להקנות כלים ספרותיים-תאורטיים להבנת מהות הסיפור הטוב בסוגות שונות של הסיפור הקצר, לכדי קורס סדנאי שעניינו הקניית מיומנויות וכישורים בסיפור סיפורים (ולמעשה בעמידה בפני קהל), כמו גם בזיהוי ובעיצוב הסיפור הטוב.

במתכונתו הנוכחית, הקורס מבוסס על ארבעה צירים מרכזיים: (א) התנסויות והפעלות חווייתיות שמטרתן המחשה והקניית כלים ומיומנויות; (ב) סיפור סיפורים מפי המרצה בהתאם לנושא המפגש, ולצורך הוראה והמחשה (כמו גם לצורך חוויה והנאה); (ג) סיפור סיפורים בעל-פה מפי הסטודנטים בפני כלל הקבוצה; ו-(ד) דיון, משוב ורפלקציה ייחודיים, המלווים כל סיפור שסופר על-ידי הסטודנטים ומוקדשים הן לאופן הצגת הדברים והן לעיצוב הסיפורי. תחילת הדיון במשוב ספונטני של כלל הסטודנטים בקבוצה, המשכו בדיון מונחה וסופו במשוב ממוקד של המורה.

במהלך הקורס משולב לעתים מפגש עם מספרי סיפורים מקצועיים. כמו כן יש ומתקיים בסופו אירוע שיא במהלכו התלמידים מספרים את סיפוריהם ברצף בפני קהל. במהלך הקורס אין חומר עיוני, לתלמידים אין מחברות, הישיבה בחצי עיגול ולעתים במעגל, בסופו אין בחינה אלא רק עבודה שהיא משמעותית, אישית ושונה לכל תלמיד בנפרד. יחד עם זאת, משאלוני משוב ומעדויות אישיות, הסתבר שכל מטרות הקורס, הן כישורי הוראה וסיפור והן בבחינה הדידקטית - הושגו במלואן ואף מעבר למצופה.

במשובים התגלה כי הקורס הניב שתי מטרות חדשות ולא צפויות: בהכוונתי את המשתתפים לגבי אופן בחירת סיפוריהם, דגש רב מושם על זיקה אישית לסיפור הנבחר – ומתוך כך על זיהוי המסר והכרת חשיבותו. כתוצאה מכך הסיפורים אותם מביאים הסטודנטים לשיעור הם בעלי מסרים הרלוונטיים עבורם. רבים מתוכם נושאים משמעות אישית או סיפורים אישיים ממש. מתוך כך השיעור הופך לעתים קרובות לסדנה מזככת ומעצימה מבחינה רגשית, היוצרת בקרב הסטודנטים עניין, מעורבות, הזדהות, פחד וחמלה. יש בשיעור נגיעה ממשית בבעיות מתוך עולמם של הסטודנטים, והוא מאפשר לדון בהן בגלוי, להציע ולבחון דרכי התמודדות ופתרון. מטרה נוספת שהושגה היא חברתית, שכן עצם חשיפת הסיפור האישי יוצרת קרבה וגיבוש בין חברים לספסל הלימודים שעד לאותו רגע היו בבחינת זרים שהכירו באופן שטחי בלבד. הישג נוסף, בלתי צפוי, הוא שיפור ההבעה בעל-פה, דבר שהוביל למסקנות מעניינות לגבי הוראת ההבעה בעל-פה באמצעות סיפור סיפורים, ולשילוב הטכניקה שפותחה במהלך הקורס, במסגרת תכנית הלימודים החדשה בעברית למגזר הערבי. הישג אחרון הוא שיתוף הקורס בפעילויות שונות במכללת אורנים (רדיו אורנים, 'שעת סיפור' בספריה, ומהמסמטר הבא – הפסקות צהריים בגלריה לאמנות).

מילות מפתח: הוראה סדנאית, הערכה חלופית, סיפור, מספר, קהל

קריאה, שיח וכתובה בקבוצה מרובת תרבויות: בין גילוי לכיסוי

Reading, discourse and writing in a multicultural group:

From disclosure to concealment

במחקר זה נחקרו תהליכי תגובה בעל-פה ובכתב בעקבות קריאה של סיפור בשפה העברית בקרב שתי קבוצות סטודנטים לתואר שני בשתי מכללות לחינוך: קבוצה של 19 מורים ערבים, וקבוצה מעורבת ובה 66 מורים יהודים וערבים. החוקרות הן מרצות יהודיות במכללות ישראליות-עבריות לחינוך. המחקר נערך כהמשך למחקרן הקודם (2013) על תגובותיהן של מורות ערביות לטקסטים ספרותיים שנלמדו בקבוצות לימוד מעורבות של מורים יהודים וערבים.

לאינטראקציה החברתית חשיבות בהקשר לימודי מרובה תרבויות. שיח על ספרות בסביבה חברתית הוא הזדמנות לבחינת ערכים, באמצעות עימות וערער המקדמים תהליכי חשיבה (Van de Ven & Doecke, 2011). הוא מזמין העמקה של הקריאה וסיפוק מתהליך הלימוד (פויס, 2012; Sumara, Davis & Iftody, 2006). ובונה קהילת שיח (Fish, 1980) – אולם שיח כזה מתקיים בדרך כלל בקבוצות של הדומים זה לזה. מחקרנו ביקש לבחון תהליכי אינטראקציה כזו בקבוצות מורים מרובות תרבויות. המחקר הוא פנומנוגרפיה שאספה נתונים באמצעות הקלטות של דיונים קבוצתיים, כתיבה קבוצתית, כתיבה אישית וראיונות. החומרים נותחו תוך שימוש משולב בגישות מתחום המחקר האיכותני, מתחום המחקר הפנומנוגרפי התכוונותי-אקספרסיבי, ומתחום הספרות. כמושא לדיון שימש סיפור קצרצר מאת פריץ קפקא - "שיבה הביתה".

ממצאי המחקר מלמדים על תהליכים רגשיים, אינטראקטיביים ופרשניים המתרחשים בקבוצות הטרוגניות מרובות תרבויות, ובקבוצות הומוגניות של סטודנטים ערבים. השוואה בין הקבוצות מלמדת על שונות בשימוש בשפה בשיח הדבור, בכתיבה הקבוצתית וגם בכתיבה האישית. קריאת הסיפור זימנה בקבוצה ההטרוגנית שיח קבוצתי (דבור וכתוב) שבו שיתוף בחוויות אישיות והתייחסות פוליטית, אלא שזו האחרונה עומעמה וטושטשה על-ידי חברי הקבוצה. בקבוצת הערבים השיח היה משימתי ספרותי בלבד, והתקיים ברובו בשפה הערבית.

הכתיבה הקבוצתית לימדה על עקיפת הקושי הלשוני בקבוצות ההטרוגניות על-ידי הסתמכות על כותב עברית ילידי. במקרים אלה הכתיבה הייתה רהוטה וכללה תיאור שנותן מקום לקולות אישיים ברמות פירוט שונות. בקבוצות הערביות, לעומת זאת, נחשפה כתיבה קבוצתית בעלת מאפיינים של "כתיבת בית ספר" – מענה לשאלות המנחות ללא קולות אישיים וללא הרחבות. בכל התגובות הקבוצתיות הכתובות של הקבוצות ההטרוגניות נעלם לחלוטין ההיבט הפוליטי. בכתיבה האישית חזרו ונכתבו ביטויים פוליטיים. בתגובות בקבוצה ההטרוגנית נמצאו תפיסות רדיקליות של 'אחרות', שאינן נובעות רק משייכות אתנית או דתית, אלא מתפיסת זהות של הפרט כשייך לקבוצה זו או אחרת: עולים, נכים, גרושים ועוד.

ממצאינו מלמדים כי הכתיבה מבטאת גילוי וכיסוי: 'כיסוי' על קשיי כתיבה באמצעות הסתמכות על כותב ילידי או באמצעות שמירה על פורמליות בכתיבה. כמו כן, נמצא מתח בין גילוי לכיסוי ההתייחסויות הפוליטיות לסיפור. הממצאים המורכבים שנחשפו במחקר התאפשרו בשל השילוב הייחודי שנעשה בכלי המחקר השונים.

מילות מפתח: קריאת ספרות, רב-תרבותיות, תגובת הקורא, כתיבה קבוצתית, כתיבה אישית

*שמות המחברות על-פי א'ב'.

בין-תחומיות לאור ההיסט מאמת להרמנויטיקה

Interdisciplinarity: From truth to hermeneutics

תפיסת הידע הבין-תחומית הולכת ותופסת מקום בשיח האקדמי ועמה צצות שאלות המלוות התפתחות זו. שאלות בדבר ההיסטוריה של האבולוציה של הידע, מהם הכלים המשמשים את החקר הבין-תחומי, מה מבחין חקר בין-תחומי למחקר רב-תחומי, או על-תחומי? האם החקר הבין-תחומי הוא בגדר התפתחות או נסיגה של פרויקט הידע? מהן הדרכים הנכונות לבצע חקר כזה ועוד.

בעבודה הנוכחית אני חותר להבין את החקר הבין-תחומי מנקודת מבט קונטקסטואלית. משמע, אין בו ניסיון להתעמת עם שאלות בדבר האופן הנכון לבצע מחקר בין-תחומי, או מהי הכרוניקה של ההתפתחות לכיוון החקר הבין-תחומי אלא האופן שבו מִפְחִינָה פילוסופית נוצר צורך בחקר כזה. טענתי היא שראוי ונכון לאפיין את העניין הבין-תחומי כמוכוון על-ידי שתי פריזמות מודרניות: הפריזמה ההיידגריאנית-הרמנויטית והפריזמה הפוקיאנית-כוחנית, להבדיל משתי הפריזמות השליטות עד אז - הפריזמה האפלטונית-טרנסנדנטית והפריזמה הקרטסיאנית-טרנסנדנטלית (אשר לא יוצגו בשל מגבלות זמן, מְשָׁנוּת בדיון ואופי האירוע כהרצאה).

הפריזמה ההיידגריאנית-הרמנויטית: עמדה זו מסבה את תשומת הלב האינטלקטואלית ממושג האמת האובייקטיבית למושג המשמעות אשר מכוננת מתוך יחס פרשני-פרגמטי ופעיל בין הסובייקט לסביבתו. להבדיל מהדיכוטומיה שיש שבמושג האמת, הרמנויטיקה זו מכוננת משמעות כתהליך של בירור וחשיפה (disclosedness) מתמשכת. העצמי אינו קיים בנפרד מסביבתו אלא מכונן מתוך תהליך של מעורבות פרשנית - הוא 'היות-סובייקט'.

הפריזמה הפוקיאנית-כוחנית: בהמשך להיידגר, פוקו מזהה את עצם השיח כסביבה של העצמי, כאשר השיח מהווה מערך של תאוריות ידע אשר ייתכן שעוצבו בסביבה נפרדת, אולם חזרו משם אל היומיום החברתי-הלשוני. בכך הידע מפעיל כוח על הסובייקט, ממית למעשה את מושג הסובייט האוטונומי ומכונן מושג של סובייקט תחת ידע. אלא שהשיח מגיע מכל הכיוונים ובכלל זה כיווני תאוריות הידע. יוצא מכך שאם ברצוננו להבין משמעות של אובייקט או תופעה חובה עלינו לבחון זאת תחת ודרך וקטורים שונים של מערכות ידע. לדוגמה, את השיגעון ניתן להבין רק מהאופן שבו אתיקה, פסיכולוגיה, כלכלה, היסטוריה קונטינגנטית ועוד "משתפים" פעולה בכינונו כתופעה. פוקו, אם כך, מסב את תשומת לבנו שאם ברצוננו להבין תופעות מתוך אינטרס של משמעות, עלינו לחקור את האובייקט מתוך קונטקסט של תאוריות של הידע.

אם כך, מחקר בין-תחומי לא בא להציע חלופה לחקר האובייקטיבי, שממשיך לפעול תחת פרויקט הידע האקדמי הישן - זה של האמת האובייקטיבית - אלא בוחן את הדברים ביחס לאופן שבו הם מתייצבים בדיעבד כקונטקסט ומשמעות להבנת הפעולה החברתית.

מילות מפתח: בין-תחומיות, הרמנויטיקה, משמעות, היידגר, פוקו

המעברות בזיכרון ההיסטורי : מה היה כאן ולמה (כמעט) לא מדברים על זה?

The Ma'abarot in historical memory: What was here and why we (almost) do not talk about it?

הרצאה זו תעסוק בזיכרון ההיסטורי שלנו מתקופת המעברות, במישור המקומי והארצי. זיכרון היסטורי יוגדר כאן כדימוי של העבר המבוסס על הסובייקטיביות של ההווה, ומטרתו העיקרית היא לגבש זהות בהווה.

המעברות הוקמו בחיפזון עבור גלי העולים שהגיעו לארץ בשנים הראשונות לאחר קום המדינה. הן נפרשו בכל הארץ, חלקן התקיימו במשך שנים רבות ולמרות זאת, כיום לא נותר להן כמעט זכר, למעט התייחסות מסוימת בספרות, באמנות ובפולקלור. יש מעברות מוכרות שאנחנו מודעים לקיומן ויש מעברות שאיש לא שמע את שמן. מה ההבדלים ביניהן?

הדיון יתמקד בשלוש מעברות באזור מגידו כמקרי בוחן: ביקנעם, במנסי (מול הכניסה למושב היוגב), ועל חורבות הכפר הערבי אבו שושה (ליד משמר העמק). שלוש המעברות הללו מייצגות סוגים שונים של יישוב זמני. למרות הקרבה הגיאוגרפית, קיים ביניהן פער גדול בהיבט של שימור הזיכרון. בין הגורמים לפער ניתן למנות היבטים פוליטיים וכלכליים כמו גם מיקום המעברה וקרבתה ליישובים ותיקים, תקופת קיומה והאופן בו נוהלה. לכך יש להוסיף את מוצאם של התושבים ותרבותם ואת אופי הקשר בין המעברה ליישובים הוותיקים שסביבה. רוב המעברות נותרו בזיכרון ההיסטורי כתופעה שאין להתגאות בה ולעיתים אף כמחדל ממש, מיעוטן תופסות מקום של כבוד בתולדות הערים שנוצרו מהן. דרך ההתבוננות מקרוב בשלוש המעברות באזור מגידו, תעלה השאלה האם אנחנו מעוניינים לשמר את זכר המעברות ובאיזה אופן.

הטיעון המרכזי של ההרצאה הוא שיש מספר סיבות לבחירה שלנו כחברה לא לעסוק בנושא זה עד כה. חוסר הרצון לחקור ולשמר את זיכרון המעברות משותף מכיוונים שונים: הן מצד המוסדות שעסקו בהקמת המעברות ובתפעולן יחד עם חלק מהעולים שחיו במעברות, ולא פחות מכך - אנשי היישובים הוותיקים שבסביבתן.

במחקר ייעשה שימוש במסמכים מארכיונים מקומיים וארציים, בקטעי עיתונות ופרוטוקולים של ישיבות הסוכנות והממשלה, לצד מפות, תצלומים, סרטים וראיונות עם תושבי המעברות ותושבי היישובים הוותיקים שבקרבתן. בעזרת מגוון המקורות הללו ניתן יהיה לבחון את מאפייני המעברות, את דרך התכנון והניהול של המוסדות המיישבים ובמקביל גם את דרך פעולתם ותחושותיהם של התושבים עצמם.

מילות מפתח: מעברות, היסטוריוגרפיה, הגירה, עולים, קליטה, יקנעם